

Josef D o s t á l

České botanické jmenosloví

(Námět k diskusi)

Každý národ touží mít vlastní vědecké názvosloví. Je toho potřeby už z důvodů pedagogických, neboť široké vrstvy národa nemohou se učit vědeckým názvům latinským. Názvosloví národní musí pak těm účelům dobře vyhovovat: musí být tvořeno v duchu jazyka, prostředky běžnými, produktivními, musí být pokud možno jednoduché... a musí být i vkusné.

Prof. Dr. V. MACHEK, Česká a slovenská jména rostlin, Praha 1954 : 10.

Vědecká botanická nomenklatura čili jmenosloví*, normující vědecká (latinská nebo latinisovaná) jména botanických systematických jednotek (taxonů) je již v zásadách z největší části ustálena a Mezinárodní pravidla botanické nomenklatury (Code) tyto zásady v řadě pravidel normují a zveřejňují (viz DOSTÁL 1957). Zcela jinak je to s národními, v našem případě českými a slovenskými jmény rostlinných druhů, rodů, čeledí, řádů a tříd (a ostatních taxonomických jednotek), kde dosud vládne značná nejednotnost, a snahy po normalisaci těchto jmen vedou často spíše k dalšímu chaosu pro libovůli navrhovatelů, i při jejich nejlepší snaze, ujednotit naše národní botanické jmenosloví (viz V. BARTUŠEK 1945).

Když jsme s doc. V. JIRÁSKEM upravovali česká jména rostlin v Květeně ČSR (1948—50), podrželi jsme z největší části jmenosloví Čelakovského (1868—1883). Tam, kde bylo potřeba vytvořit česká jména pro nové rody, vraceli jsme se nejčastěji k starým pramenům a k jménům z lidového podání, která jsme získali dlouholetou exercepí z literatury a zápisy z terénu (zvl. z doby prvé Floristické akce ČSBS). Slovenská jména v Květeně ČSR zpracoval prof. J. M. NOVÁČKÝ. Česká a slovenská rodová jména byla pak podrobena filologickému rozboru z pera prof. V. MACHKA (1954), kde je vyložen původ jmen z etymologické stránky. Slovenské jmenosloví bylo v této době normováno na základě kritického rozboru v komisi pro botanickou terminologii při Ústavu slovenského jazyka (SAV) a vydáno ve zpracování J. M. NOVÁČKÉHO (1954).

Zoologické jmenosloví bylo již vyřešeno tzv. opavskou nomenklaturou (BARTOŠ, KRATOCHVÍL 1954), která zavedla do jmen živočichů určitý pořádek, a je našimi autory uznávána.

Česká jména rostlin, jak jsou uvedena v Květeně ČSR (1948—50) a v mých Klíčích (DOSTÁL 1954, 1958) vyvolala z části oprávněnou kritiku, jak se strany teoretiků a praktiků, tak i pedagogických pracovníků v oboru přírodních věd. Přicházím proto s tímto článkem, jehož účelem

* Užívám v tomto článku většinou termínu „jmenosloví“ pro otázky a normy odborného pojmenování rostlin v národním jazyce, na rozdíl od termínu „nomenklatura“ pro označení norem pro vědecká jména rostlinných taxonů. Slovo „jmenosloví“ bylo sice ve Slovníku spisovného jazyka českého (díl I, 1960) označeno za zastaralé, ale domnívám se, že neprávem. Termíny „názvosloví“ a „terminologie“ by měly být podobným způsobem ponechány pro normování názvů čili termínů z oborů botaniky obecné. Termín „tvarosloví“ splývá spíše s popisnou morfologií a je podřazený termínu „názvosloví“ (viz K. DOMIN 1923). Do jmenosloví nezahrnuji tzv. „lidová“ jména rostlin, ani jména, užívaná v hovorové mluvě, ačkoliv nejvhodnější z nich mohou být převzata a použita i v odborném jmenosloví.

je podat návrh na novou úpravu českého botanického jmenosloví, které by podle určitých zásad a pravidel mělo být důkladně zpracováno pro připravovanou Flóru ČSSR. Článek se týká především vyšších rostlin, kde je úprava nejvíce třeba, protože mnohé jejich rody mají jména s tisíciletou historií, se spoustou synonym, homonym, s množstvím nevhodných slov a jejich pojmenování je také pro praxi důležitější.**

Jmenosloví nižších rostlin (řas, hub, lišejníků a mechorostů) nebude pravděpodobně ve Flóře ČSSR (řada A, B, C) do důsledků uváděno, ačkoliv z pedagogických a praktických důvodů bude nutno alespoň pro nejdůležitější rody česká jména stanovit. Neznamená to ovšem zachovat všechna umělá jména, zavedená dřívějšími autory do české odborné literatury, protože jsou namnoze velmi neladná a pro dnešní češtinu již nepřijatelná. Česká jména řas uvádí HANSRIG (1889), hub BEZDĚK (1901) a VELENOVSKÝ (1920), z novějších autorů VESELÝ (1938) a PILÁT (1951), jatrovek DĚDEČEK (1883) a VELENOVSKÝ (1901—03), mechů DĚDEČEK (1883), WEIDMAN, (1895), PILLOUS (1948) a PILLOUS et DUDA (1960). Z těchto jmen bude třeba vybrat a pro další používání uznat jen část, a pro rody s malou literární nebo pedagogickou frekvencí (které nemají tak velký význam, aby o nich bylo pojednáváno v popularisující literatuře nebo byly zařazeny do učiva nižších a středních stupňů škol) česká jména nestanovovat a neužívat. Dobrý výběr českých jmen nižších rostlin provedl Z. ČERNOHORSKÝ v učebnici Základy soustavné botaniky (1957). Ze soudobých vysokoškolských učebnic uvádí větší množství českých jmen jen K. ČEJPK (Houby 1—2, 1957—58), kdežto učebnice B. FOTTA (Sinice a řasy, 1958) má jen nepatrný počet českých jmen (chybí i „váleč“ pro *Volvox*).

Návrh, který předkládám k diskusi, obsahuje následující zásady a pravidla:

1. České národní odborné jmenosloví rostlin tvoří samostatnou jmenoslovnou soustavu, nezávislou na vědecké nomenklatuře.

2. Bude zachován starý základ českých jmen rostlin, jak jsou uvedena v literárních památkách středověkých a renesančních autorů, jestliže dodnes nevymizela z živého jazyka.

3. Z těch jmen, která byla uměle vytvořena nebo převzata z jiných jazyků a zčeštěna našimi národními buditeli v první polovině 19. století, budou použita a tím zachována jen jména jazykově nejvhodnější.

4. Nebudou však měněna jména, používaná nepřetržitě již 100 let v české botanické literatuře, pokud jazykově i věcně vyhovují (týká se i návratu k původnímu významu jména, jaké mělo před r. 1860).

5. Pro cizokrajné rostliny budou použita a zachována jen jména nejvhodnější a jen pokud to bude pro praxi nutné (tj. pro rody a druhy s větší literární nebo pedagogickou frekvencí).

6. Podle potřeby budou převzata nejrozšířenější lidová jména pro pojmenování rostlinných taxonů i v odborném jmenosloví.

7. Nebudou tvořena nebo používána rodová jména pro rody, jejichž všechny u nás rostoucí druhy mají svá vlastní substantivní jména druhová. V důsledku toho u druhů, které mají své substantivní jméno, nebude užíváno jména rodového, pokud již český binom druhu není obecně vžitý.

8. Nevyhovující druhová epitheta mohou být změněna a definitivně stanovena ve formě významově i jazykově vyhovující.

** Správné české jmenosloví považuji za stejně důležité, jako vědeckou nomenklaturu, i když se strany vědeckých pracovníků v botanice je význam národních jmen podceňován. Nedostatek smyslu pro národní jmenosloví je dědictvím vědeckého kosmopolitismu, který v dnešní době kdy výsledky teoretických bádání musí být dány k dispozici naší praxi, není na místě. Ustálení českého odborného jmenosloví je nutné především pro zemědělskou, lesnickou, lékařskou, vodohospodářskou a meliorační praxi, nemluvě o popularizační literatuře, o níž zájem stále stoupá. Se zkrácením povinné pracovní doby stoupá zájem o přírodní vědy a fondy amatérů z řad našich pro zemědělské pokusnictví a pro jiné obory užité i teoretické přírodovědy. Bude však nutno, aby i příslušná odborná literatura byla psána pro tyto laické přírodopisce srozumitelně a k tomu mezi jiným pomůže i správné národní jmenosloví.

9. Jména plemen a odrůd se budou řídit stejnými pravidly jako jména druhů (bod 7. a 8.) a pro typická plemena a odrůdy, pokud to bude potřebné, bude použito epitheta „pravý“ nebo „vlastní“.

10. U taxonů vyšších než rod budou jména normována jednotně, s koncovkou - o v i t é pro jména čeledí, a s koncovkou - k v ě t é nebo - t v a r é pro jména řádů, připojenou ke gramatickému kořeni jména typického rodu; jména tříd, oddělení a kmenů budou odvozena od typického rodu nebo významné vlastnosti příslušného taxonu a budou plurální. Rod typický pro české jmenosloví nemusí být totožný s nomenklatorickým typem.

Těchto 10 bodů tvoří jen námět pro diskusi a naprosto se nedomnívám, že tím jsou všechny problémy českého jmenosloví vyčerpány, a že všech 10 bodů bude přijato. Je mým přáním, aby tento návrh vyvolal opravdovou a plodnou diskusi, při níž by bylo docíleno dohody. Předpokládám, že by normy, dohodnuté pro české botanické jmenosloví, byly pak na delší dobu závazné pro teoretiky i praktiky, a že by se snad podařilo odstranit i chaos v českých jménech, který v poslední době zavedli do českého písemnictví i špatní nebo pohodlní překladatelé (viz citrusy, arašidy apod.).

Pro usmírnění diskuse a jako doklad pro výše uvedené body podávám v dalších odstavcích rozbor jednotlivých návrhů s některými konkrétními jmenoslovními návrhy.

Ad 1. Základním problémem při navrhované úpravě odborného botanického jmenosloví bude otázka, má-li se české odborné jmenosloví co nejúžeji přidržovat vědecké nomenklatury, nebo má-li se ubírat vlastní cestou, vycházející z praxe a jazykových zákonitostí. Pro první i druhý způsob mluví některé vážné okolnosti a bude záležet na výsledku diskuse botaniků, praktiků i filologů, kterou z cest se bude naše národní odborné jmenosloví rostlin vyvíjet.

Pro první způsob mluví především dvě okolnosti: jedna historická a druhá praktická. Plynulý vývoj českého jazyka byl protireformací přerván a buditelský jazyk 18. a 19. století nenavazuje přímo na jazyk českých humanistů družiny Velešlavinovy (jak bude podrobněji rozvedeno dále). Jan Sv. PREŠL zavedl proto jmenosloví, vycházející z vědecké nomenklatury, a protože se Preslovo jmenosloví v zásadě ujalo a v botanické řeči a literatuře se vžilo, necítíme jeho odtrženost od běžné řeči (např. v běžné řeči se říká „noční fiala“, „vlčí mák“, kdežto v odborné mluvě „sasanka hajní“, „šťovík kyselý“). U jiných národů, kde podobné přervání kontinuity nebylo, vyvinulo se národní jmenosloví v botanice nezávisle na vědecké nomenklatuře a udrželo se v této podobě do dnešní doby i v odborné literatuře. Proto v němčině, angličtině, franštině a v jiných jazycích, je národní jmenosloví založeno na zcela odlišném principu než vědecká nomenklatura.

Druhá okolnost, mluvící pro české jmenosloví shodné s vědeckou nomenklaturou, je zcela praktická. Botanikům stačí si zapamatovat česká rodová jména; při znalosti latiny a řečtiny mohou si druhová jména vždy odvodit překladem vědeckého druhového epitheta. Jestliže by se však česká druhová jména nekryla svým významem s vědeckými jmény, musili by si botanikové pamatovat obě na sobě nezávislá druhová epitheta (např. *Delphinium oxysepalum* znamená „stračka špičatoušťa“, ale užívá se „stračka slovenská“; *Alyssum montanum* znamená „tařice horská“, ale užívá se „tařice chlumní“). Je ovšem otázka, zda tyto dva důvody (historický a praktický) jsou natolik závažné, abychom nemohli vytvořit české jmenosloví jazykově, významově i prakticky vhodnější, než dosavadní.

Pro české odborné jmenosloví, n e z á v i s l é na vědecké nomenklatuře mluví především to, že by bylo možno jména rostlin více přiblížit správné češtině, nahradit neladná, významově nevhodná nebo proti duchu českého jazyka vytvořená jména jmény po všech stránkách správnými. V návrhu doporučuji tuto reformu i za cenu toho, že bude v některých případech opuštěn systém společného rodového jména pro všechny druhy, že budou zamítnuty mnohé násilné Preslovy novotvary, a že nebude v českém odborném jmenosloví dodržováno pravidlo vědecké nomenklatury, které nedovoluje změnit jméno, jestliže svým významem neodpovídá vlastnostem rostliny, nebo je vůbec beze smyslu.

Bude tedy třeba v diskusi především dohodnout základní otázku, zda má české odborné jmenosloví nadále sledovat vědeckou nomenklaturu (tj. měnit česká jména při každé změně jména vědeckého), nebo zda má být naše jmenosloví vytvořeno nezávisle na vědecké nomenklatuře, což vřele doporučuji.

Ad 2. K bodu 2 a 3, které se týkají historického aspektu českého botanického jmenosloví, připojuji stručný přehled vývoje českých jmen rostlin, abych doložil stáří těchto jmen a osvětlil příčiny vzniku mnohých novotvarů, které se namnoze jen uměle udržují do dnešní doby.

Historie českých jmen rostlin, pokud se zakládá na písemných památkách, sahá až do 13. století a byla již stručně, i když z jiného hlediska, zachycena V. POLÁKEM (1929).

Nejstarší česká jména rostlin, zachovaná v literárních památkách, známe z glosářů, rostlinářů, vokabulářů, nomenklátorů a alfabetařů z 13. až 15. století (údajně starší památky jsou vesměs falsifikáty z 19. stol.). Toto staročeské jmenosloví rostlin bylo do dnešní doby již dosti úplně zpracováno, i když všechny staré rukopisy nebyly dosud vydány. Nejúplnějším materiálem pro studium nejstarších českých jmen je Flajšhansovo vydání staročeských slovníků (FLAJŠHANS 1926, 1928) především z doby Karla IV., nedokončený Gebauerův staročeský slovník (GEBAUER 1903, 1916) a Jungmannův pětidílný českoněmecký slovník (JUNGMANN 1835—1839). Tyto slovníky nám zachytily nejstarší skupinu českých jmen jako památku z raných období vývoje českého jazyka, a současně mnoho slov původu praslovanského nebo i praevropského (buk, dub, bříza, jasan, borovice, hruška aj.). Některá z těchto jmen však již dnes nemůžeme spolehlivě identifikovat pro nejasné nebo zmatené latinské ekvivalenty, a proto v další jmenoslovné praxi s nimi nemůžeme počítat. Většina jmen je však určitelná, stala se součástí dnešního živého jazyka a je nutno všechna taková jména v odborném jmenosloví podržet.

Bohatství literárních památek, z nichž čerpáme zprávy o středověkých jménech rostlin, po době Karlově rychle upadá, protože nastávající husitské období, naplněné reformačním bojem náboženským a sociálním, nebylo příznivé ani vědám humanistickým, ani důkladnějšímu pěstování přírodních věd. Proto téměř na 100 let umlkají prameny i pro jména rostlin a lékařské knihy KŘÍŠTANA z Prachatic (1416) jsou jediným zdrojem pro poznání těchto jmen z 15. století.

Druh é období bohatého zdroje českých jmen rostlin spadá do klidnějšího „zlatého věku“ české literatury, do doby literární renesance, kdy český jazyk dosáhl znamenité úrovně činnosti. Jednoty bratrské a českých humanistů, vzdělaných na pražské universitě, jejíž rozkvět dosahuje v 16. století svého vrcholu. Působením Veleslavínovy družiny rozmáhá se vydávání tištěných knih, v nichž význačný podíl zaujímají herbáře čili bylináře, vznikající původně jako komentáře k Dioskoridovi. Prvé knihy tohoto druhu nemají pro nás velký význam a o bylináři JANA VODŇANSKÉHO („Lactifer“ 1511) píše JAKUBEC (1929, I : 637), že to byl „nestvůrný latinskočeský slovník, ze kterého Daniel z Veleslavína ještě po létech dostával hrůzu“. Také JANA ČERNÉHO (nejproslulejšího lékaře v první polovině 16. století) „Kniha lékařská“ (1517) není ještě na výši doby, ačkoliv byla velmi rozšířena a několikrát v 16. století vydána. Obsahovala již popisy a primitivní obrazy rostlin, což umožňuje přesnější identifikaci jmen. Vrcholem činnosti Veleslavínovy družiny je dvojitý české vydání MATTIOLIO Herbáře. Tento znamenitý lékař za svého desetiletého pobytu v Čechách (1555—1565) sepsal pro Čechy (1558) latinský Herbář (bylo to již 5. vydání jeho komentáře k Dioskoridovi), v němž uvádí i některé lokality z Čech. Mattioliho Herbář byl převezen do češtiny poprvé lékařem a matematikem Tadeášem HÁJKEM z Hájku a vydán r. 1562 s nádhernými, na svou dobu jedinečnými obrazy, podle kreseb samotného Mattioli. Hájkův překlad má pro české botanické jmenosloví veliký význam, protože „co se řeči týče, toho pilně šetřil, aby jazyk český v své vlastní a starobylé celosti zachoval, jména bylin některých, které nám známé a obyčejné nejsou, a v každé krajině jinak se nazývají, zanechal raději při latinském jménu“ (Karel hr. ŠTERNEBERG v Pojednání o bylinářství v Čechách, překlad A. PUCHMAYRA 1819, str. 118). Druhé rozšířené české vydání, porizené Adamem Huberem z RYZNBACHU, lékařem a profesorem pražské university, bylo vydáno Danielem Adamem z VELESLAVÍNA a vytištěno Melantriehem z Aventina r. 1596. Pro vývoj českého jmenosloví má velký význam i VELESLAVÍNŮV slovník „Silva quadrilinguis“ (1598). Poměrně málo k českému jmenosloví přispěly Adama ZALUŽANSKÉHO ze Zalužan latinsky psané „Methodi herbariae libri tres“ (1592), které jsou ve svém 2. vydání (1604) opatřeny českými jmény rostlin.

Ad 3. Po roce 1620, následkem protireformačního tlaku, umlkají již podruhé téměř veškeré české literární prameny na 200 let. Knihy byly tištěny latinsky, nebo později většinou německy, a obsah sporých českých tisků se omezuje na náboženskou jezuitskou propagandu. Činností mnohých nevzdělaných spisovatelů český jazyk v této době upadá a hrubě a jeho výrazová čistota a bohatost se silně ochuzuje.

Bohuslav BALBÍN (1621—1688) píše své knihy (1679) latinsky, KONIÁŠ (1729, 1749, 1770) pálí na 30 000 českých knih o 1770 titulech z let 1414—1620 a české slovo — a mezi tím i česká jména rostlin — se udržují jen v ústním podání do nemožnosti vykořisťovaného českého lidu,

v kalendářích a v několika málo exemplářích starých herbářů, uchovaných před řáděním Koniáše a jeho družiny. Soupis českých jmen rostlin se zachoval v kompilačním díle J. K. ROHNA (1764). Rohnův Nomenklátor, uvádějící i četné hovorové fráze, je svědectvím úpadku českého jazyka proti době Veleslavínově, a protože u českých jmen rostlin neuvádí prameny, není jasné, zda čerpal jen ze staré literatury, nebo zda zachytil jazykovou bohatost z druhé poloviny 18. století.

Obrození českého jazyka zahajuje teprve DOBROVSKÝ svými literárně historickými studiemi z konce 18. a poč. 19. století, psanými však německy (1791, 1819).

Třetí období vývoje českého botanického jmenosloví spadá do doby obrozenecké, ale skutečné obrození českého jazyka pro psaní českých knih se datuje teprve od doby Jungmannovy. JOSEF JUNGMAUN ve svém Slovníku (1835—39) sebral obrovský poklad českých slov z minulé doby z tištěných i ústních pramenů a množství výrazů vytvořil sám. Pro vývoj českého botanického jmenosloví byla však významnější Jungmannova nadšená organizátorská činnost. Založil „Malou encyklopedii náuk“ a v r. 1821 i časopis „Krok“, do jehož čela postavil botanika Jana Svatopluka PRESLA (1821). Tím se J. Sv. PRESL, který se v r. 1820 vrátil z Olomouce do Prahy, dostal do skupiny zanícených českých národních buditelů a jako finančně nezávislý vědec (jeho otec byl bohatý pražský špendlíkář), pokračoval v práci, kterou začal již v r. 1819 dílem „Flora česká“ se svým mladším bratrem Karlem Bořivojem. V této české květeně je již uvedeno na 1500 českých jmen rostlin, která jsou hlavně prací Jana Svatopluka, znajícího dobře ruštinu, polštinu i chorvatštinu. Preslovy knihy „O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář“ (za spolupráce Všemíra hr. Berchtolda, 1820), „Rostlinář“ (s vlastními kresbami, kolorovanými dvěma Preslovými sestrami, 1821—1835, nedokončeno), „Všeobecný rostlinopis“ (1846) a „Počátkové rostlinosloví“ (1848) mají pro vývoj českého botanického jmenosloví a tvarosloví základní význam. Velkým nedostatkem Preslova jmenosloví je nepatrný zřetel k lidovým jménům a malý ohled na stará jména, dochovaná v rukopisných památkách a v knihách Veleslavínovy družiny, ačkoliv Šternberkovy Abhandlungen s identifikací starých rostlinných jmen vyšly již v r. 1818 a v Jungmannově slovníku (1835—1839) byla lidová jména dosti úplně sebrána a stará jména excerbována. Presl raději přejímal jména z ruštiny nebo z polštiny (méně z chorvatštiny), nebo je — zvláště pro cizokrajné rody — v duchu Jungmannovy školy uměle vytvářel. Proto se proti Preslovu novotaření a umělým výtvorům postavil ŠTERNBERK (v českém Puchmayrově překladu jeho Pojednání z r. 1819, str. 118 a 122), když píše o Hájkově překladu Mattioliho Herbáře a o Hájkově snaze, zachovat stará česká jména a vytvořit uměle jména pro rostliny méně známé: „Nemůžeme ho v tom haněti, jak velicekoli panující nyní móda a oblíbené novoty k odporu straně se nachylují... Ano, zdá se nám, že se tím někdy docela bludná pochopeň roztrušují... Soudil jsem zapotřebí to, co nám Hájek na srozměnou dal (cf. str. 149) užiti k tomu, abychom vlastenecké bylináře, na nichž se ni semotamo také již valnou chtivost po nových českých jméních pozorovati událo, na to pozorný činiti, že především nejprv stará jména, jež nám bez toho dosavad dostatečně povědoma nejsou, vyšetřovati, a nová nazvání uvádějice, opatrně sobě při tom počínati musíme“.

Protože souvislost s veleslavínovskou češtinou byla vlivem protireformace přerušena, ujala se Preslova jména (i termíny) v české odborné literatuře a množství jeho jmen a názvů se používá dodnes. Mnohá jeho nevhodná a jazykově monstrosní jména zanikla (objevují se dnes jen zřídka v zahradnických a některých popularisujících publikacích), ale to, co zůstalo a vžilo se, obohatilo naše botanické výrazy do té míry, že můžeme Presla zhruba považovat za zakladatele českého přírodovědeckého jmenosloví a názvosloví nové doby. PRESL (Rostlinář 1: 212—214, 1821) uvádí také pravidla českého jmenosloví, která mohou z velké části platit i pro dnešní dobu.

Preslova jména převzal, některá opravil a o další novotvary pro jména svých nových rodů rozmnožil F. L. MAX. OPIZ, zvláště ve svém Seznamu (1852) a v časopisu Hesperus (1812—13), a FRANT. LAD. ČELAKOVSKÝ v Dodavcích k slovníku Josefa Jungmanna (1851) a v P. J. ŠAFAŘÍKA Německo-českém slovníku vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy (1853).

LADISLAV ČELAKOVSKÝ v Prodromu květeny české (1868—1883) a v Analytické květeně (1879) opravil některá česká jména našich domácích rostlin, vesměs velmi šťastně, odvrhl nevhodná Preslova jména a často se vracel k lidovým jménům, která v jeho době byla velmi hojně sbírána a vydávána. Čelakovského jmenosloví se téměř úplně zachovalo do dnešní doby (zvláště zásluhou Fr. POLÍVKY v jeho velmi rozšířené Názorné květeně a Klíči) a bylo z převážné většiny také použito v Květeně ČSR (1948—1950).

Botanikové 20. století jen doplňují tuto jmennou zásobu o jména cizích nebo nově popsanych rodů a J. VELENOVSKÝ, A. BAYER, K. DOMIN, K. KAVINA a F. A. NOVÁK zachovávají již jen ta Preslova jména, která vyhovují dnešní češtině.

Ad 4. Ve snaze zabránit přílišným změnám českých jmen navrhuji, aby podle možnosti nebyla měněna vhodná jména, která jsou běžně používána

od doby vydání RIEGROVA slovníku (1. díl 1860) a ČELAKOVSKÉHO Prodromu květeny české (1. díl 1868), tedy asi po dobu 100 let.

U rodů, k jejichž pojmenování bylo Preslem nebo jinými autory použito staršího jména jiné rostliny a v tomto smyslu se vžilo, nebude se jmenosloví vracet k původnímu významu jména, ale ponechá se v dnešním jeho významu, zvláště, je-li tak uvedeno u Čelakovského, např. knotovka (původně pro *Lychnis*), kokořík (pův. pro *Convallaria*), kontryhel (pův. pro *Glechoma*), kuklík (pův. pro *Allium ascalonicum*). Podobně v případech, kde jména jednoho druhu bylo beze změny použito pro pojmenování celého rodu, např. hlaváč (pův. pro *Scabiosa columbaria*), konopice (pův. pro *Galeopsis tetrahit*), mochna (pův. pro *Potentilla repens*), ptačinec (pův. pro *Stellaria media*), rdesno (pův. jen pro vodní druhy r. *Polygonum*), svízel (pův. pro *Galium aparine*). Jestliže se tento rozšířený význam jména již vžil, nebude se jmenosloví vracet k jeho původnímu významu.

Ad 5. PRESL (1846) se pokusil dát všem cizím důležitějším rostlinným druhům česká jména a vytvořil přitom, jak je obecně známo, množství neladných nebo nevhodných jmen. To však nemůže upřít jeho velké zásluhy o české jmenosloví a názvosloví (zvláště jeho botanické tvarosloví přešlo z 90 % do nové češtiny). Ve všeobecném rostlinopisu (1846) uvádí celkem 1755 českých rodových jmen, z nichž jen 9 % (160) převzal ze starších literárních pramenů, 5 % (89) z lidového jazyka a u 5 % (81) jednoduše zčeštil latinské jméno, např. pavie, kamelie, harmala apod. Největší část jmen vytvořil Presl buď překladem vědeckého jména (žlutodřev pro *Erythroxylon*, medokvět pro *Melianthus*), nebo podle vlastností rostliny (mydlokor pro *Quillaja*, slizoplod pro *Pitiosporum*, hřebíčkovce pro *Eugenia*), nebo vytvořil české jméno podle jména domorodního (kajeput pro *Melaleuca*), nebo konečně bez nějakého dokazatelného etymologického vztahu k vědeckému jménu nebo vlastnosti rostliny (zakucelka pro *Isnardia*, nadhomka pro *Ludwigia*, poronek pro *Lopezia*). Všechna Preslem vytvořených jmen je 1415 (tj. 81 % veškerých jmen, uvedených ve Všeobecném rostlinopisu), a více nebo méně se jich asi $\frac{1}{3}$ (426) ujala. Vzhledem k tomu, že větší část jich se týká naší domácí flóry (270 rodů) a z cizích se ujala především jména rodů u nás pěstovaných, je význam Preslův pro české botanické jmenosloví skutečně velký. Avšak mnohá Preslova jména, která se v české botanické (POLÍVKA 1908, KAVINA 1923—1925) a zvláště zahradnické literatuře udržela, nevyhovují po jazykové stránce a navrhuji proto, aby byla podle bodu 5 z užívání vyloučena. I když uznáváme, že pro pedagogické účely by bylo vhodné nahradit latinská jména českými u všech u nás pěstovaných nebo užívaných rodů, musíme se z hlediska jazykové čistoty těmto neladným jménům a dalším novotvarům bránit. Domnívám se, že pro běžnou potřebu zcela stačí dosud utvořená a zdomácnělá česká jména cizích rodů, u nás pěstovaných nebo v literatuře často citovaných, a ostatní jména, pokud to bude třeba, vytvořit pouhým zčeštěním vědeckého jména (ananas, agave, aloe, araukarie, aukuba, cerbera, cykas, dioskorea, kamelie, karludovika, kasie, katalpa, kolokasie, kosmos, liči, maktura, mahonie, marsilka, pelargonie, rudbekie, sparmanie, stapelie apod.). Nedoporučuji zavádět dvouslovná jména, typu poutnická palma, Jidášův strom apod. Jména zaváděná v poslední době V. JIRÁSKEM (1958) s koncovkou -ovník (ananasovník, cukrovník, kaparovník), pokud se jedná o dřeviny, jsou podle mého názoru velmi vhodná i po jazykové stránce (vedle jmen typu jablůň, třešeň, hrušeň).

V následujícím seznamu uvádím česká jména cizích rodů, v naší literatuře již 100 let užívaná, která doporučuji zachovat. Neuvádím zde jména úplně zdomácnělá, jako pšenice, brambor, kukuřice, hrách, fazol, proso, pohanka, řepa apod., protože jejich zachování je samozřejmé. Některá česká jména

uvádím s otazníkem (?); tato jména budou pravděpodobně po diskusi z uží-
vání vyloučena, ačkoliv se dosti často v literatuře dodnes užívají.

Jména cizích rodů, která doporučuji zachovat: kapinice (*Acacia*), paznehtník ? (*Acanthus*), zapota (*Achras*), baobab (*Adansonia*), netík (*Adiantum*), pajasan (*Ailanthus*), ledvinovník (*Anacardium*), ehoulivka (*Anastatica*), láhevník ? (*Annona*), podzemnice, nikoliv arašida (*Ara-
chis*), klejicha (*Asclepias*), kopicíka ? (*Asphodeline*), balzámovník (*Balsamodendron*), kysala ? (*Begonia*), juvie (*Bertholletia*), trubač ? (*Bignonia*), kadidlovník (*Boswellia*), pušpán ? (*Buxus*), sapan (*Caesalpinia*), rotang (*Calamus*), pantoflíček (*Calecolaria*), sazaník (*Calycanthus*), kafrovník (*Camphora*), dosna (*Canna*), kaparovník (*Capparis*), melounovník nebo papaja ? (*Carica*), ořechovec (*Carya*), přesličník (*Casuarina*), kapovník (*Cejba* = *Eriodendron*), rohovník (*Ceratonia*), žmarlika, nikoliv Jidášův strom (*Cercis*), žumara ? (*Chamaerops*), cizrna (*Cicer*), chinovník (*Cinchona*), citroník a pomerančovník, nikoliv citrusovník nebo citrus (*Citrus*), chebule (*Coc-
culus*), kokosovník (*Cocos*), kávovník (*Coffea*), kolovník ? (*Cola*), jutovník (*Corchorus*), krásno-
očko [? — homonymum pro *Euglena*] (*Corcopsis*), jirina nebo jirinka (*Dahlia*), ebenovník (*Dios-
pyros*), dračinec (*Dracaena*), durián (*Durio*), kokovník (*Erythroxylon*), blahovíčník (*Eucalyptus*), hřebíčkovce (*Eugenia*), jalapa (*Exogonium*), ločidlo (*Ferula*), fíkovník (*Ficus*), ale smokvoň: *Ficus carica*, zlatice nebo forsytie (*Forsythia*), čilko ? (*Fuchsia*), kokarda ? (*Gaillardia*), jinan (*Ginkgo*), dřevozec (*Gleditschia*), lékořice (*Glycyrrhiza*), bavlník (*Gossypium*), nahovětvec (*Gymno-
cladus*), vilín (*Hamamelis*), kaučukovník (*Hevea*), voskovka ?, homonymum s *Cerinthe* (*Hoya*), hortensie (*Hydrangea*), vodilka (*Hydrastis*), ysop (*Hyssopus*), iberka (*Iberis*), cesmína (*Ilex*), badyáník (*Illicium*), indigovník (*Indigofera*), povijnice (*Ipomoea*), jasmín (*Jasminum*), zákula ? (*Kerria*), svitel ? (*Koeleruteria*), kalabaš (*Lagenaria*), vavřín (*Laurus*), hrnečník (*Lecythis*), liliovník (*Liriodendron*), lobelka (*Lobelia*), vlčí bob nebo lupina ? (*Lupinus*), šácholan ? (*Magno-
lia*), pokřín (*Mandragora*), mangovník (*Mangifera*), maniok (*Manihot*), kosmatec ? (*Mesem-
brianthemum*), ságovník (*Metroxylon*), citlivka (*Mimosa*), kejklířka (*Mimulus*), opihled ? (*Mimu-
sops*), nocenka ? (*Mirabilis*), filodendron ?, homonymum pro *Philodendron* (*Monstera*), morušovník (*Morus*), banánovník (*Musa*), voskovnice ? (*Myrica*), macieň nebo muškátovník (*Myrsine*), vonodřev (*Myroxylon*), myrta (*Myrtus*), jasanójavor (*Negundo*), lotos (*Nelumbo*), luhomírek ? (*Nemophila*), láčkovka (*Nepenthes*), oleandr (*Nerium*), balsovník (*Ochroma*), bazalka (*Ocimum*), oliva nebo olivovník ? (*Olea*), nopál (*Opuntia*), habrovec (*Ostrya*), perčovník (*Palaequium*), mu-
čenka (*Passiflora*), plamenka (*Phlox*), datlovník (*Phoenix*), lenovník (*Phormium*), ličidlo (*Phyto-
lacca*), pimentovník (*Pimenta*), pepřovník (*Piper*), řečík (*Pistacia*), tuberosa (*Polyanthes*), kříd-
latec (*Ptelea*), marhaník, nikoliv granátové jablko (*Punica*), reveň (*Rheum*), pěnišník (*Rhodo-
dendron*), škumpa (*Rhus*), skočec (*Ricinus*), rozmarýn (*Rosmarinus*), cukrovník, nikoliv cukrová
třtina (*Saccharum*), santal nebo santalovník (*Santalum*), mýdelník (*Sapindus*), špirlice ? (*Sarra-
centia*), sezam (*Sesamum*), gloxinie ? homonymum s *Gloxinia* (*Sinningia*), přestup ? (*Smilax*),
jerlín (*Sophora*), kulčíba ? (*Strychnos*), styrač (*Styrax*), pámelník (*Symphoricarpos*), šefík (*Syringa*),
afrikán nebo aksamitník ? (*Tagetes*), tamaryšek (*Tamarix*), čajovník (*Thea*), kakaovník (*Theo-
broma*), podeřka (*Tradescantia*), lichořeřišnice (*Tropaeolum*), vanilka (*Vanilla*), drmek (*Vitex*),
juka (*Yucca*), zázvor (*Zingiber*), ostálka nebo cinie ? (*Zinnia*), cieimek ? (*Zyziphus*), kaciba (*Zygophyllum*). Ostatní Preslova (i jiných) jména cizokrajných rostlin navrhuji zamítnout
a z dalšího používání vyloučit, pokud nejsou úplně vžitá (např. pivoňka, zerav, měščíček).

Ad 6. Šestý bod návrhu se týká použití jmen z lidového podání pro po-
jmenování rostlin, kde žádné dosavadní jméno nevyhovuje a kde je pojme-
nování nutné. Moderní botanické odborné jmenosloví se musí přiblížit běž-
nému jazyku a jeho slovní zásobě, a nikoliv vytvářet umělou jmenoslovnou
soustavu, cizí soudobé češtině. Jména rostlin v lidovém podání mají trojí
původ. Velká část byla a zůstala majetkem národní mluvy, ať jsou to již
jména praeevropská (dub, javor, jedle, olše, smrk), praslovanská (česnek, lípa,
vrba), nebo staročeská (krtičník, křivatec, máčka, ocún, všedobr) a jen málo
jmen obecně známých rodů pochází z mladší doby (třeslice, bojínek, psárka,
janovec). Druhou skupinu tvoří jména méně běžných rodů, užívaných jako
léčivé rostliny; jejich jména byla převzata z bylinářů a nesou známku svého
latinského nebo řeckého (vzácně i arabského) původu (balšám, andělíka,
arnika, máta). Třetí skupina jmen, tzv. „lidová jména“ jsou většinou mlad-
šího data, pravděpodobně ze 16.—18. století a jsou lokálně omezena. Vzni-
kala z potřeby nazvat jménem rostliny, s nimiž se venkovský člověk denně

setkával a pro něž neměl obecně známá jména. Převažují jména rostlin užívaných v pověrečném léčení, někdy k čarám a kouzlům a často odrážejí náboženský život nebo lidovou poezii (viz Kosík, 1941, NOVOTNÝ Ms., KOŠTÁL 1943 aj.). Největší část těchto lidových jmen jsou substantiva, a v případě potřeby by bylo vhodnější, použít je pro odborné jmenosloví, než tvořit uměle slova nová. Víceslovná lidová jména jsou výjimkou a nebylo by vhodné je přejímat do jmenosloví (čapí nůsek, pastuší tobolka, hluchá kopřiva). Lidová jména byla dávana jednotlivým druhům nebo vzhledem si podobným skupinám druhů, ale nikdy nemělo lidové podání jména pro botanické rody. Jen někdy bývají sobě podobné rostliny rozlišovány připojením adjektivního jména (černé jahody, červené jahody), nebo se objevují společná jména, odlišující jednotlivé druhy různými adjektivy (psaný traňk pro *Scolopendrium*, zběhový traňk pro *Ajuga genevensis*), což má svůj původ ve způsobu praktického použití a nikoliv v příbuznosti nebo podobnosti. Tam, kde se nám zdá, že v lidové mluvě existuje jméno pro rod, jde ve skutečnosti jen o skupinu sobě podobných druhů, které mohou u nás tvořit i celou náplň rodu (lípa, pomněnka, violka n. fialka, šťovík). Tento systém lidového jmenosloví byl někdy poněkud porušen vlivem školy, kde již od zavedení přírodopisu do českých národních škol bylo tradováno Preslovo jmenosloví (viz STANĚK 1843). Proto se i v lidové mluvě objevuje napodobení vědecké dvouslovné nomenklatury (substantivní jméno rodu a za ním adjektivní jméno druhu), často ovšem bez dodržení rodové nebo druhové příslušnosti (fialka vonná, fialka psí — ta pro všechny nevonné druhy, sléz lesní pro *Malva silvestris* sléz vysoký pro *Althaea*). Na tuto okolnost poukazují proto, že ani v odborném českém jmenosloví není třeba vytvářet nebo zachovávat jména pro všechny rody, neboť české odborné jmenosloví se má více blížit národnímu jazyku než vědecké nomenklatuře. Důsledné napodobení vědecké nomenklatury v českém odborném jmenosloví, i když bylo tradováno v knihách a ve škole, se nikdy ve skutečnosti nevžilo a upravovat dnes česká jména do formy vědecké nomenklatury (jak jsme to důsledně provedli v Květeně 1948—50), považují za násilné a zbytečné.

Ad 7. V bodě sedmém navrhuji netvořit a nepoužívat rodová jména pro ty rody, jejichž všechny druhy u nás rostoucí mají vlastní substantivní (namnoze jednoslovná) jména. Typickým příkladem je rod *Vaccinium*, jehož každý druh má své substantivní jméno (borůvka, brusinka, vlohyně a klikva). V lidovém podání neexistovalo jméno pro rod a vytvářet je uměle nepovažuji ani za potřebné, ani za vítané, protože druhové binomy by pak byly velmi neladné (např. brusnice brusinka, brusnice borůvka), nebo by se musela zrušit stará substantivní jména druhů. Podobné případy máme u rodu *Pinus*, v němž naše druhy mají svá substantivní jména (borovice, kleč, limba, blatka, ale i vejmutovka, banksovka), a pro cizí druhy může se teprve použít binomu s rodovým jménem borovice (borovice černá, b. těžká). Stejně tak bude nutno omezit používání jména brukey pro rod *Brassica* (jen brukey zelná pro *Brassica oleracea*, b. prodloužená pro *B. elongata* a b. sítinovitá pro *B. juncea*). Jméno ředkev by mělo zůstat v rodu *Raphanus* jen pro *R. sativus* (ředkev setá), vedle ohnice (*R. raphanistrum*) a ředkvičky (*R. sativus* var. *radicula*), jméno třeseň by se mělo omezit jen pro *Cerasus avium* (třeseň ptačí) a *C. fruticosa* (t. křovitá) a ostatní druhy by nesly vlastní substantivní jména: višeň (*C. vulgaris*), mahalebka (*C. mahaleb*) a sakura (*C. serrulata*). Rod *Prunus* nemá vůbec český ekvivalent a druhy by měly mít samostatná jména: švestka

(*P. domestica*), slíva (*P. insiticia*), trnka (*P. spinosa*) a myrobalán (*P. cerasifera*). Jméno jeřáb (v rodu *Sorbus*) by neměly nést druhy oskeruše, muk, břek a mišpulka, jméno pro rod *Pisum* by nemělo být zaváděno, protože oba naše druhy mají jména samostatná (hrách, peluška,) jméno lilek (*Solanum*) by mělo být ponecháno pro binomy planých a plevelových druhů, kromě druhů potměchuť, rajče a brambor; zůstane jen lilek vejcoplodý, nebude-li nahrazen cizím „patlízán“. Také rody *Citrullus* (lubenice a kolokvinta), *Cucumis* (meloun a okurka) a *Helianthus* (slunečnice a topinambur) by neměly mít české rodové jméno. U r. *Allium* zůstane jméno česnek jen pro binomy k pojmenování planých druhů, ostatní druhy by měly mít vlastní jména: cibule (cibule zimní, c. kuchyňská), pór, pažitka, šalotka, ošlejš. Tento návrh (bod 7) se automaticky týká i druhových jmen substantivního tvaru. Tato jména vznikla buď odvozením z vědecké nomenklatury (pryšec chvojka pro *Euphorbia cyparissias*, sadec konopáč pro *Eupatorium cannabinum*), nebo z lidového jména druhu (marulka pamětník pro *Calamintha acinos*, rozrazil rezekvítek pro *Veronica chamaedrys*). Tento typ českého pojmenování vznikl u druhů, které byly rozpoznány již v lidovém podání a teprve později byly zařazeny do rodů. Substantivní druhová epitheta se v některých případech již vžila a jejich kombinace s rodovým jménem nepůsobí násilně (svízel přítula, oměj šalamounek). Některé binomy tohoto typu připomínají ještě kombinaci rodového substantiva s adjektivní formou druhového epitheta (jestřábník chlupáček, žanovec měchýřník), jinde je již zřetelná kombinace dvou na sobě nezávislých substantiv (pelyněk černobýl, rdesno červivec, ožanka kalamandra). Také kulturní rostliny mají často pojmenování složené ze dvou substantiv (pšenice dvouzrnka, řepka olejka). Vzácně se v českém jmenosloví objevují trojslovná jména (kokoška pastuší tobolka, kandík psí zub, sleziník routička zední), zřejmě vlivem vědecké nomenklatury. Velmi mnoho binomických druhových jmen, složených ze dvou substantiv, však působí násilně a jako jména rostlin jsou velmi nevhodná (hvozdík karafiát, hrách peluška, úpor pepřík) a zvláště u kulturních druhů, plemen a odrůd jsou úplně nemožná (lilek brambor, řepa burák cvikla, brukev řepka tuřín apod.). V podobných případech navrhuji používat jen druhové jméno bez kombinace s jménem rodovým, nebo nahradit substantivní druhové jméno adjektivním.

Bude nutno též rozhodnout, zda má substantivní druhové jméno zůstat jednoslovné (trnka, švestka, kleč, borůvka), nebo se má k němu pro uniformitu s většinou druhových jmen, která zůstanou binomická, připojit adjektivní epitheton (trnka obecná, švestka domácí, kleč horská, borůvka černá). Podobných případů je v naší květeně veliké množství a v následujícím seznamu podávám návrhy na česká pojmenování některých druhů tohoto typu: routička zední (*Asplenium ruta-muraria*), omorika balkánská (*Picea omorica*), sitka americká (*Picea falcata*), banksovka americká (*Pinus divaricata*), kleč horská (*Pinus mugo*), blatka rašeliníštní (*Pinus uliginosa*), límba horská (*Pinus cembra*), řepka setá (*Brassica napus*), rezeda vonná (*Reseda odorata*; ostatní druhy rodu *Reseda* jsou rýť), maceška trojbarvá (*Viola tricolor*), maceška rolní (*V. arvensis*), m.dvoukvětá (*V. bicolor*), ušnice obecná (*Silene otites*; není vyloučeno oddělení r. *Otites* od r. *Silene*), karafiát zahradní (*Dianthus caryophyllus*), řepa obecná (*Beta vulgaris*), laskavec zelený (*Amaranthus lividus*), tatarka setá (*Fagopyrum tataricum*), vaz hladký (*Ulmus laevis*), žahavka polní (*Urtica urens*), stříbrník husí (*Potentilla anserina*; není vyloučeno oddělení tohoto druhu jako r. *Argentina*), jahodník (*Fragaria*; protože druhová substantivní jména nejsou tak vžitá, abychom mohli používat pouze trávnice, truskavec, doporučuji zachovat rodové jméno jahodník s druhy j. vyšší pro *F. moschata*, j. zelený pro *F. viridis* a j. pravý pro *F. vesca*), toten luční (*Sanguisorba officinalis*), krkavec menší (*S. minor*), vojtěška setá (*Medicago sativa*; původní české jméno bylo přeneseno do němčiny jako Adalbertskraut; jméno lucinka je z německého Luzerne, snad od města Luzernu, cf. MACHEK 121, 1954), trnovník bílý (*Robinia pseudacacia*; „akát“ je sice obecněji známé, ale nečeské a vede k omylům s rodem *Acacia*), cer slovenský (*Quercus cerris*), šipák

pýřitý (*Q. pubescens*), dub zimní a d. letní (*Q. petraea* a *Q. robur*; jména křemelák a drnák nejsou tak obecná, aby mohla nahradit jméno dub u našich běžných druhů), topol bílý (*Populus alba*; jm. linda je málo známé), osika lesní (*Populus tremula*), vrba: bude třeba stanovit, zda druhová substantivní jména jiva, mandlovka, ušnice, červenice jsou natolik obecná, aby mohla nahradit rodové vrba; doporučuji ponechat binomy s rodovým jménem vrba: vrba mandlovka, vrba ušatá (nikoliv ušnice, což je *Silene otites*), vrba červená a jen pro *Salix caprea* ponechat jiva (pobřežní?); balzámka zahradní (*Impatiens balsamina*), pávie pravá (*Aesculus pavía*), pávie červená (*Ae. rubicunda*), p. americká (*Ae. octandra*); topolovka velkokvětá (*Althaea rosea*); kyprej obecný (*Lythrum salicaria*); květel obecný (*Linaria vulgaris*), pitulník žlutý (*Lamium galeobdolon*; osamostatnění rodu *Galeobdolon* není vyloučeno), dymyán setý (*Thymus vulgaris*), máta polejová (*Mentha pulegium*), kokrhel srstnatý (*Rhnanthus alectorolophus*), chebdi (n. chebz?) rumištní (*Sambucus ebulus*), kozi list vonný a k. l. popínavý (*Lonicera caprifolium* a *L. periclymenum*), polníček zelný (*Valerianella locusta*), zvonek bleděmodrý n. klasnatý (*Campanula rapunculus*; jméno „řepka“ je nevhodné), koksagyz kaučukonosný (*Taraxacum koksaghyz*), zlatobýl obecný (*Solidago virgaurea*; „celík“ není obecné a často v lidovém podání značí jitrocel), sedmikráska obecná (*Bellis perennis*), řepa obecná (*Xanthium strumarium*), bertram pobřežní (*Achillea ptarmica*), brotan vonný (*Artemisia abrotanum*), kozalec estragonový (*A. dracunculus*), černobýl obecný (*A. vulgaris*), pelyněk pravý (*A. absinthium*), pehák rolní (*Cirsium arvense*, oset je jméno sice praslovanské, ale dnes už méně známé), kostilomka bahenní (*Narthecium ossifragum*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*; „říznačka“ není obecně známé), střešníček evropský (*Cypripedium calceolus*; „pantoflíček“ by bylo homonymum s *Calceolaria*), krutiklas podzimní (*Spiranthes autumnalis*), pětiprstka obecná (*Gymnadenia conopea*), vstavač obecný (*Orchis morio*; „kukačka“ je příliš mnohoznačné), hlistník hnízdový (*Neottia nidus-avis*).

U mnohých druhů je dvouslovné pojmenování, složené ze dvou substantiv, již snesitelné, protože druhé (druhové) substantivum vyjadřuje nějakou vlastnost druhu, nebo je cítíme jako doplněk rodového jména. V takových případech doporučuji ponechat substantivní dvouslovná jména u druhů: oměj šalamounek (*Aconitum napellus*), pryskyřník plamének (*Ranunculus flammula*), ale p. lýtý (nikoli litík, které není běžné, pro *R. sceleratus*), kokoška pastušá tobolka (*Capsella bursa-pastoris*), hvozdík kartouzek (*Dianthus carthusianorum*), ale h. kropenatý (*D. deltoides*), protože lidové „slzičky“ není příliš vhodné jako druhové jméno; rdesno blešník (*Persicaria lapathifolia*), r. červivec (*P. vulgaris*), r. peprník (*P. hydropiper*) — tato substantivní druhová jména nejsou obecně známá, aby se mohla používat bez jména rodového; růže stolistá (*Rosa centifolia*), „stolístka“ jako samostatné jméno není vhodné, protože příslušnost druhu k růžím je příliš zřejmá a jeho oddělení od růží v odborném jmenosloví by bylo násilné; podobně růže čajová (*Rosa thea*); jetel růžák (*Trifolium incarnatum*, není-li lepší jetel inkarnát, protože „růžák“ nezní dobře a cítí se jako vulgární); janovec měchyřník (*Colutea arborescens*), pryšec chvojka (*Euphorbia cyparissias*), p. kolovratec (*E. helioscopia*), jasan zimnár (*Fraxinus ornus*), hořec hořepník (*Gentiana pneumonanthe*), ale h. křížatý (*G. cruciata*) místo hořec prostřeleneč, protože toto druhové jméno není obecně známé a jeho kombinace s rodovým jménem je neladná; marulka klínopád (*Calamintha clinopodium*), rozrazil rezečvítek (*Veronica chamaedrys*), svízel povázka (*Galium molugo*), jestřábník chlupáček (*Hieracium pilosella*), j. myší ouško (*H. auricula*), sadec konopáč (*Eupatorium cannabinum*), starček přímětník (*Senecio jacobaea*).

Ad 8. Obtížným jmenoslovným problémem budou také mnohá druhová adjektiva a jména vnitrodruhových taxonů. Se systémem českého odborného pojmenování (substantivum — adjektivum), odporujícím stavbě českého jazyka, jsme se již smířili a našemu sluchu již tento obrácený slovosled nevádí. Dokonce „čestější“ slovosled, jaký zaváděl plzeňský F. MALOCH (1933—1939) se nám již zdá být v přírodovědeckém jmenosloví nemožný (prudký pryskyřník, hajní sasanka, žlutá rezeda). U lidových a hovorových jmen se ovšem dál udržuje český slovosled (šipková růže, vlčí mák).

Nevyhovující druhová jména navrhuji v bodě 8 změnit na jména významově i jazykově vyhovující. Druhy s jménem adjektivního typu, které svým významem neodpovídá vlastnostem rostliny, činí potíže v běžném použití i na školách. Jsou to zpravidla jména odvozená od latinského druhového jména (epitheta). Vědecká nomenklatura nehledí na věcný význam slova, použitého jako jména, a podle čl. 62 Codu nesmí být jméno zamítnuto jen proto, že je nevhodné nebo nelibozvučné, nebo proto, že jiné jméno je vhodnější nebo známější. Ve vědecké nomenklatuře se nesmí změnit ani jméno, které je významově pro příslušnou rostlinu nesmyslné (např. *Asclepias syriaca* na *A. cornuti*, protože ze Syrie nepochází, *Quercus petraea* na *Q. sessilis*, protože je druhé jméno známější apod.). Navrhuji, aby při úpravě českého jmenosloví, které bude vydáním Flóry ČSSR na dlouhou dobu ustáleno, byla upravena adjektivní jména tak, aby vystihovala nějakou vlastnost rostliny a napomáhala tak mnemotechnicky zapamatovat si její jméno.

Často se chybuje již v překladech latinských epithet, např. adjektiva elativního tvaru (minimus, maximus, ramosissimus, altissimus aj.) se převádějí do češtiny jako superlativy (myší ocásek nejmenší, přeslička největší, přeslička největvenější, komonice nejvyšší aj.), ačkoliv původní význam těchto epithet je jen velmi malý, velmi veliký, velmi větevnatý apod. Často je překlad epitheta do češtiny nepřesný (*oxysepalus* = špičatouštěý), nebo neodpovídající vlastnosti rostliny (*Taxus baccata* — tis bobulnatý, *Eranthis hiemalis* — talovín podzimní, *Actaea spicata* — samorostlík klasnatý, *Potentilla sterilis* — mochna jalová). Epitheton „*officinalis*“ (lékařský) nese mnoho druhů, které se již dávno k léčení neuvžívají a jejich druhové jméno „lékařský“ by mohlo svést k tomu, aby byly k léčení používány, ačkoliv to jsou často rostliny jedovaté (pivoňka — *Paeonia officinalis*, komonice — *Melilotus officinalis*, kokořík — *Polygonatum officinale*, jestřabina — *Galega officinalis*).

Tyto nesrovnalosti by byly odstraněny, kdyby české jmenosloví bylo nezávislé na latinské nomenklatuře, a co je ještě důležitější, při změnách vědecké nomenklatury, která nebude ještě dlouho ustálená, nemusela by se měnit současně česká jména. Mezi druhy, u nichž by se měla vytvořit nová adjektivní epitheta, nezávisle na vědecké nomenklatuře, patří např.: smrk ztepilý na smrk obecný, modřín opadavý na m. obecný, čemeřice černá na č. bílá (*Helleborus niger*), koniklec obecný na k. velkokvětý (*Pulsatilla vulgaris*), k. luční na k. níčí (*P. pratensis*), pryskyřník tisícilistý na p. peřeno-sečný (*Ranunculus millefoliatus*), devaterník penízkový na d. obecný (*Helianthemum nummularium*), růže převislá na r. alpská (*Rosa pendulina*), r. bedrníkolistá na r. ostnitá (*R. pimpinellifolia*), bříza bradavičnatá na b. bílá (*Betula verrucosa*), len počistivý na l. luční (*Linum catharticum*), třemdava bílá na t. vonná (*Dictamnus albus*) apod. Mnohá epitheta nelze vůbec do češtiny přeložit: *Ranunculus thora* — pryskyřník „ničící“ (lépe: p. ledvinitý), *Agrostemma githago* — koukol „se semeny podobnými černému kmínu“ (k. polní), *Humulus lupulus* — chmel „vlček“ (ch. obecný), *Daphne mezereum* — lýkovec „protivodnatelný“ (l. obecný), *Hedera helix* — břečtan „vinutý“ (b. obecný), *Aethusa cynapium* — tetluha „psí petržel“ (t. polní), apod. U podobných jmen bude nutno vytvořit česká druhová jména bez ohledu na vědeckou nomenklaturu (návrhy jsou uvedeny v závorkách). Za nevhodná druhová jména považuji: ostrožka královská (lépe: o. polní, *Consolida regalis*), prvosěnka obecná (p. bezlodyžná, *Primula vulgaris* nebo *P. acaulis*), rozrazil perský (r. cizí, *Veronica persica*) apod.

Ad. 9. Jména plemen a odrůd, pokud je to potřebné, navrhuji upravit podle norem pro jména druhová a u plemen a odrůd typických (obsahujících nomenklatorický typ nebo u nás nejznámějších), použít adjektiva „pravý“ (nebo „vlastní“), např. *Diphysium complanatum* subsp. *complanatum* — plavuník zplstělý pravý (nebo „vlastní“). U kulturních rostlin navrhuji použít nejznámější české jméno z praxe, bez ohledu na rodovou nebo druhovou příslušnost: kulturní odrůdy druhu *Brassica oleracea* (brukev zelná) jmenovat: kapusta (var. *sabauda*), kapusta kadeřavá nebo kadeřávek (var. *acephala*), k. pupencová (var. *gemmifera*), zelí hlávkové (var. *capitata*), kedluben (var. *gongyloides*; jméno „brukev“ pro tuto odrůdu je málo známé a bylo by homonymem pro rod *Brassica*), prokolice (var. *asparagoides*); u druhu *Brassica napus* (řepka setá): řepka olejka (var. *arvensis*), tuřín (var. *napobrassica*), čínské zelí (var. *chinensis*); u druhu *Brassica rapa* (řepák polní): řepák olejný (var. *silvestris*), vodnice (var. *rapa*); u druhu *Beta vulgaris* (řepa obecná): řepa krmná (var. *esculenta*), řepa salátová (var. *rubra*), cukrovka (var. *altissima*).

Ad 10. Jmenosloví vyšších taxonů způsobí snad nejméně potíží, ačkoliv náš pokus (viz Květena ČSR 1948—50) upravit česká jména čeledí, řádů a tříd podle vědecké nomenklatury a jednotně, vyvolal u pedagogických a jiných praktiků namnoze oprávněné námitky. U taxonů vyšších než rod navrhuji normovat česká jména jednotně, a to podle Bartušкова návrhu z r. 1945, tj. česká jména čeledí by se tvořila důsledně od jména typického rodu s koncovkou -ovitě. Pro největší počet čeledí tento způsob plně vyhovuje (plavuňovitě, růžovitě), ale v několika případech bude nutno dohodnout, zda se má opustit dosud běžně užívané jméno, tvořené jiným způsobem (okoličnaté, motýlokvěté, trávy), nebo zda se může zvolit za typický rod jiný, než nomenklatorický typ (ještě dříve než bylo rozhodnuto o vědeckém jménu okoličnatých, použil jsem v Květeně ČSR za typický rod *Daucus* — mrkev, protože má všechny znaky čeledi, je dnes rozšířen po celém světě, je obecně známý a má i nomenklatoricky nesporné a vyhovující jméno; navrhuji proto, bez ohledu na vědeckou nomenklaturu čeledi, jméno mrkvovitě). Podle shora uvedeného návrhu byla by česká jména čeledí: brukvovitě (místo křížaté), bobovitě (místo motýlokvěté), brutnákovitě (místo drsnolisté), hluchavkovitě (místo pyskaté), hvězdnicovitě (místo složnokvěté; zde není české jméno příliš vhodné, protože rod hvězdnice — *Aster*, není obecně známé; nedoporučuji však jiné jméno), lipnicovitě (místo trávy). Z cizích čeledí: kaktusovitě (místo cecúňovitě), palmovitě (místo arekovitě). Praktikové a pedagogové budou mít jistě mnoho důvodů zachovat stará, většinou výstižná, ne špatná jména, ale pro jednotnost českého jmenosloví čeledí navrhuji tato jména nahradit jmény uniformními. Ze zkušenosti vím, že za deset let, kdy jsme tato jména zavedli do Květeny a studijní literatury, již u posluchačů university Karlovy zcela zdomácněly. Bude proto otázkou jedné generace, aby se tato nová jména vžila obecně.

Jména řádů se podle Bartušкова návrhu odvozují od jména typické čeledi s koncovkou -květé (u rostlin jevnosnubných), nebo -tvaré (u rostlin tajnosnubných), např. plavuňotvaré, pryskyřníkovkvěté. Protože zastaralá nomenklatura řádů (*Polycarpicae*, *Centrospermae*, *Scitaminae*, *Microsperma* etc.) neměla vžitá jména česká, nebude jmenosloví řádů činit v češtině podobné potíže jako jména čeledí.

Jména tříd by měla být odvozována buď od typického rodu plurálu (plavuně, přesličky), nebo od význačné vlastnosti třídy (jehličnaté, dvouděložné,

jednoděložné). Nejvyšší taxonomické kategorie (oddělení a kmeny), nelze dobře normovat, nanejvýš doporučit, aby jména vyhovovala svým významem i po stránce jazykové, byla odvozena od typického rodu nebo význačné vlastnosti rostlin a byla plurální.

Uvedl jsem hlavní zásady pro vytvoření českého botanického jmenosloví a hlavní problémy, které se vyskytnou při úpravě českých jmen rostlin. Připojil jsem velké množství příkladů, kde jsem se snažil vyčerpát všechny sporné případy, a budu velmi rád, když článek podnítí diskusi za účasti našich botaniků, zemědělců, lesníků, farmaceutů, zahradníků, pedagogů a v neposlední řadě i filologů. Věřím, že z takové diskuse může vyjít návrh na české jmenosloví rostlin, které bude po všech stránkách nejlépe (i když ne vždy a všude) vyhovovat a které na dlouhou dobu ustálí česká jména rostlin.

Za přečtení rukopisu a připomínky děkuji kol. prof. Z. Černohorskému, doc. V. Jiráskovi, prof. V. Machkovi a prof. F. A. Novákovi.

Literatura

- Příruční slovník jazyka českého. — Praha 1935—1957.
Slovník spisovného jazyka českého. — Praha 1960 (nedokončeno).
BALBÍN B. A. (1679): *Miscellanea historica regni Bohemiae*. — Praha.
BALBÍN B. A. (1776—1780): *Bohemia docta*; ed. K. R. UNGAR. — Praha.
BARTOŠ E. et KRATOCHVÍL J. (1954): *Soustava a jména živočichů*. — Praha.
BARTOŠ F. (1906): *Dialektický slovník moravský*. — Praha.
BARTUŠEK V. (1945): Návrh na ustálení názvosloví v systematické botanice. — *Příroda* 47: 149—154. — *Vesmír* 23: 131—132. — Praha.
BERCHTOLD, hr. V. et OPIZ F. M. (1836—1843): *Oekonomisch-technische Flora Böhmens*, vol. 1—3. — Praha.
BEZDĚK J. (1901): *Houby jedlé a jim podobné jedovaté*. — Praha.
CEJP K. (1957—1958): *Houby*, vol. 1—2. — Praha.
ČELAKOVSKÝ F. L. (1851): *Dodavky ke Slovníku Josefa Jungmanna*. — Praha.
ČELAKOVSKÝ F. L. in ŠAFAŘÍK P. J. (1853): *Německo-český slovník vědeckého názvosloví etc.* — Praha.
ČELAKOVSKÝ L. (1868—1883): *Prodromus květeny české*, vol. 1—4. — Praha.
ČELAKOVSKÝ L. (1897): *Analytická květena Čech, Moravy a rak. Slezska*. — Praha.
ČERNOHORSKÝ Z. (1955) in: *Přírodní vědy ve škole* 5: 192. — Praha.
ČERNOHORSKÝ Z. (1957): *Základy soustavné botaniky*, vol. 1. — Praha.
ČERNÝ J. (CZERNY Johann) (1517): *Knihla lekarska kteraz slove herbarz aneb zelinarz*. — Norimberg. (Cf. GEBAUER in *Věstník Čes. Akademie Věd* 1900).
DĚDEČEK J. (1883): *Mechy játrovkovité (Hepaticae) květeny české*. — *Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech*; vol. 5/4. — Praha.
DOBROVSKÝ J. (1791): *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*. — Praha.
DOBROVSKÝ J. (1819): *Ausführliche Lehrgebäude der böhmischen Sprache*; ed. 2. — Praha.
DOMIN K. (1923): *Rostlinné tvarosloví*, vol. 1. — Praha (ČSBS).
DOMIN K. et PODPĚRA J. (1928): *Polívka F. Klíč k úplné květeně československé*. — Olomouc.
DOSTÁL J. (1954): *Klíč ke květeně ČSR*. — Praha. — Ed. 2 (1958).
DOSTÁL J. (1957): *Botanická nomenklatura*. — Praha.
DOSTÁL J. et JIRÁSEK V. in DOSTÁL J. et all. (1948—1950): *Květena ČSR*. — Praha.
FLAJŠHANS V. (1924): *Náš jazyk mateřský*. — Praha.
FLAJŠHANS V. (1926 et 1928): *Klaret a jeho družina*. — Praha (ČSAV).
FOTT B. (1950): *Sinice a řasy*. — Praha.
GEBAUER J. (1903 et 1916): *Slovník staročeský*, vol. 1—2 (nedokončeno). — Praha.
HÁJEK z Hájku Tadeáš (Thaddaeus HAGECIUS ab Hagek) (1562): *Herbarž ginak Bylinarž welny užitecny a figúrami pieknymi zřetelndnymi podle praweho a gak žiweho srostu bylin ozdobeny (etc.)* od Dra P. O. Matthiola Senenského ... sepsany a giz na czeskou rzec od ... Hagka z Hagku przelozeny. — Praha.
HOLUB J. et KOPEČNÝ F. (1952): *Etymologický slovník jazyka českého*, ed. 3. — Praha.
JAKUBEC J. (1929 et 1934): *Dějiny literatury české*, vol. 1—2. — Praha.
JIRÁSEK V. (1958): *Rostliny na našem stole*. — Praha.

- JIRÁSEK V. (1958): České názvosloví v systematické botanice. — Přírodní vědy ve škole 8 : 18—24. — Praha.
- JUNGSMANN J. (1835—1839): Slownjik Česko-německý, vol. 1—5. — Praha.
- KAVINA K. (1923—1925): Botanika zemědělská, vol. 2: Botanika speciální. — Praha.
- KONÍÁŠ (Koňas) A. (1729): Klíč kacířské bludy otvírající. — Hradec Králové. — Ed. 2. (1749). — Hradec Králové.
- KOŠÍK V. (1941): Slovník lidových názvů rostlin. — Praha.
- KOŠTÁL J. (1903): Rostlinstvo v podání prstonárodním. — Velké Meziříčí.
- KOTT F. Š. (1878—1906): Českoněmecký slovník zvláště gramaticko-fraseologický, vol. 1—7 et Příspěvky vol. 13. — Praha.
- KRKAVEC F. (1953): Nové botanické názvosloví. — Příloha Přírodovědeckého sborníku ostravského kraje 14 : 1—40. — Opava.
- KŘÍŠTAN z Prachatic (1416), ed. J. GEBAUER (1900): Herbář. — Věstník Čes. Akademie Věd. — Praha.
- MACHEK V. (1954): Česká a slovenská jména rostlin. — Praha.
- MACHEK V. (1957): Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. — Praha.
- MACHEK V. (1959): Botanická nomenklatura. — Slovo a slovesnost 20 : 293—295. — Praha.
- MAIWALD V. (1904): Geschichte der Botanik in Böhmen. — Wien.
- MIKLOSICH F. (1886): Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen. — Wien.
- NĚMEC B. (1953): České názvosloví v anatomii a fyziologii rostlin. — Vesmír 32 : 364—365. — Praha.
- NOVÁČKÝ J. M. (1954): Slovenská botanická nomenklatura. — Bratislava.
- NOVOTNÝ O. J.: Slovník jmen rostlin. — Rukopis v Základní knihovně ČSAV Praha.
- OPIZ F. M. („Omnem patriae impendere zelum“) (1812—1813): Beitrag zur systematisch czechischen Nomenklatur der Pflanzen, als Anhang zu Dr. Pohls Tentamen florae bohemicae, und nach den in denselben laufenden Nr. gerechnet. — Hesperus 1812 : 597—599; 1813 : 187—189, 194—196, 230—231, 247—248, 251—253. — Praha.
- OPIZ F. M. (1819): Tentamen florae cryptogamicae Boemiae. — Kratos 1 : 1—15. — Praha.
- OPIZ F. M. (1820): Beantwortung der Bedenken über eine bestimmte czechische Terminologia botanica und über eine systematische Nomenklatur, nebst einigen allgemeinen Gedanken über die czechische Sprache. — Hesperus 25, Beilage no 17 : 123—125. — Praha.
- OPIZ F. M. (1852): Seznam rostlin květeny české. — Praha.
- Ottův slovník naučný (1888—1908). — Praha.
- PACLT V. (1946): Přírodovědecké názvosloví. — Věda a život 12 : 125—127. — Praha.
- PILÁT A. (1951): Klíč k určování našich hub hřibovitých a bedlovitých. — Praha.
- PÍLOUS Z. (1948): Naše mechy. Ilustrovaný klíč k určování mechů československých. — Praha.
- PÍLOUS Z. et DUDA J. (1960): Klíč k určování mechorostů ČSR. — Praha.
- POHL J. E. (1809 et 1814): Tentamen florae Bohemiae. Versuch einer Flora Böhmens, vol. 1—2. — Praha (cf. Opiz F. M. in Hesperus 1812—1813).
- POLÁK V. (1929): České botanické názvosloví. — Věda přírodní 20 : 161—165, 195—201. — Praha.
- POLÍVKA F. (1900—1904): Názorná květena zemí koruny české, vol. 1—4. — Olomouc.
- POLÍVKA F. (1908): Užité a paměťohodné rostliny cizích zemí. — Olomouc.
- POLÍVKA F. (1912): Klíč k úplné květeně zemí koruny české. — Olomouc.
- POSPÍŠIL V. (1956): Lidová jména rostlin. — Vesmír 35 : 316—317. — Praha.
- PRESL J. S. (1821—1835): Rostlinář. — Praha.
- PRESL J. S. (1846): Všeobecný rostlinopis, vol. 1—2. — Praha.
- PRESL J. S. (1848): Počátkové rostlinosloví. — Praha.
- PRESL J. S. et BERCHTOLD, hr. V. (1820): O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář. — Praha.
- PRESL J. S. et PRESL K. B. (1819): Flora česká — Květena česká. — Praha.
- PUCHMAYR A. (1819): Pojednání o Bylinářství v Čechách od pana Kasspara Hraběte z Ssternberku. — Praha.
- REUSS G. (1852): Května Slovenska. — Banská Bystrica.
- RIGER F. L. (red.) (1860—1873): Slovník naučný, vol. 1—10. — Praha. — Doplnky 1873—1874 (botanická hesla většinou L. ČELAKOVSKÝ a J. PURKYNĚ).
- ROHN J. K. (1764—1768): Nomenclator, to je Jmenovatel aneb rozličných jmen jak v české, latinské tak i v německé řeči oznamitel, vše věci na Zemi, od Boha stvořené a dle abecedy spořádané, oznamující, vol. 1—4. — Praha.
- Z RYZNPACHU Huber Adam et z VELESLAVINA Daniel Adam (1596): Herbář aneb Bylinář vysoce urozeného P. Dra P. O. Matthioli, nyní zase přehlédnutý . . . rozhožněný a spravený skrze Joach. Kameronaria . . . — Praha.
- SCHLOSSER J. S. (1843): Anleitung die im Mährischen Gouvernement wildwachsenden und am häufigsten cultivierten phanerogamen Pflanzen. — Brno.

- SLOBODA D. (1852): Rostlinnictví. — Praha.
- STANĚK V. (1843): Přírodopis prostonárodní. — Praha.
- STERNBERG, K. hr. (1818): Kritische Beurteilung der in Böhmen erschienenen Werke. — Praha.
- STERNBERG, K. hr. (1817—1818): Abhandlung über die Pflanzenkunde in Böhmen, vol. 1—2. — Abhandlungen d. Königl. böhm. Gesellsch. Wiss. „1820“. — Praha.
- STRUMHAUS O. („S-s“) (1960): Smetanka či pampeliška? — Přírodní vědy ve škole 10 : 285. — Praha.
- ŠAFAŘÍK P. J. (1853): Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy (botanická hesla F. L. ČELAKOVSKÝ). — Praha.
- ŠULA J. (1961): Botanika pro šestý ročník základních devítiletých škol. — Praha.
- VÁŽNÝ V. (1954): Na okraj Machkovy práce o českých a slovenských jménech rostlin. — Naše řeč 37 : 262—275. — Praha.
- VELENOVSKÝ J. (1920): České houby, vol. 1—5. — Praha.
- VELENOVSKÝ J. (1922—1926): Systematická botanika (rozmín.). — Praha.
- Z VELESLAVÍNA Daniel Adam (1598): Silva quadrilinguis. — Praha.
- VESELÝ R. (1938): České houby, vol. 1 (Lupenaté). — Praha.
- VODNÁNSKÝ J. (1511): Lactifer. — Plzeň (cf.: F. ČERNÝ in Věstník Čes. Akad. Věd 1901 : 355 et 474).
- WEIDMAN A. (1895): Prodromus českých mechů listnatých, vol. 1—2. — Sborník učitelský, sv. 10. — Praha.
- ZALUŽANSKÝ ze Zalužan A. (1604): Methodi herbariae libri tres, ed. 1 Praha 1792; ed. 2 Francofurtii 1604.

Adresa autora: Prof. Dr. Josef Dostál
Benátská 2, Praha 2